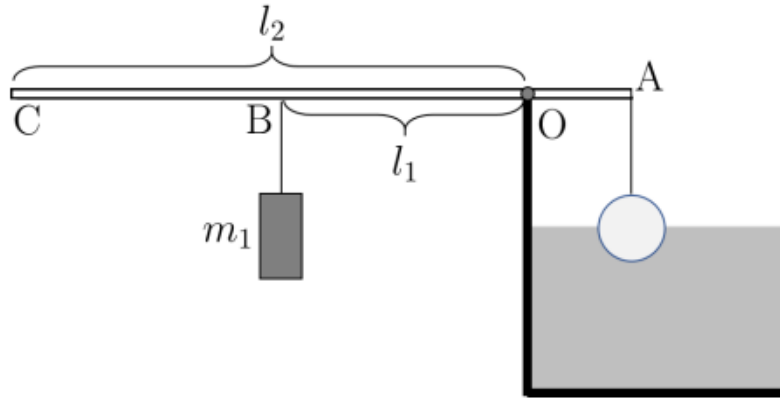

29. РЕПУБЛИЧКО ТАКМИЧЕЊЕ ИЗ ФИЗИКЕ УЧЕНИКА
СРЕДЊИХ ШКОЛА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ (29. април 2023)

IV РАЗРЕД

1. За десни крај (тачка А) полуге занемарљиве масе неистегљивом нити окачена је хомогена алуминијумска кугла која је дјелимично уроњена у уље. У тачку В, која се налази лијево од тачке ослонца О на растојању $l_1 = 50\text{cm}$, закачимо тег масе $m_1 = 2.3\text{kg}$ тако да тачно половина запремине алуминијумске кугле буде уроњена у уље (слика 1). Потом уклонимо тег масе m_1 , уље у посуди замијенимо водом и куглу поставимо у воду при чему се положај тачке ослонца О при овоме не мијења. Прије наливања воде у посуду посуда је очишћена од трагова уља, а такође и кугла прије него је уроњена у воду.

слика 1

- (а) На ком растојању l од тачке ослонца О треба закачити тег масе m_1 да би половина запремине алуминијумске кугле била потопљена у води (при томе је полуга у равнотежи)?
- (б) Тег колике масе m_2 мора бити окачен о лијеви крај полуге (тачка С) који се налази на растојању $l_2 = 110\text{cm}$ од тачке ослонца О да би половина запремине алуминијумске кугле била потопљена у води?

Густина алуминијума је $\rho_{\text{Al}} = 2700 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$, густина уља је $\rho_{\text{u}} = 800 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$, густина воде је $\rho_{\text{v}} = 1000 \frac{\text{kg}}{\text{m}^3}$.

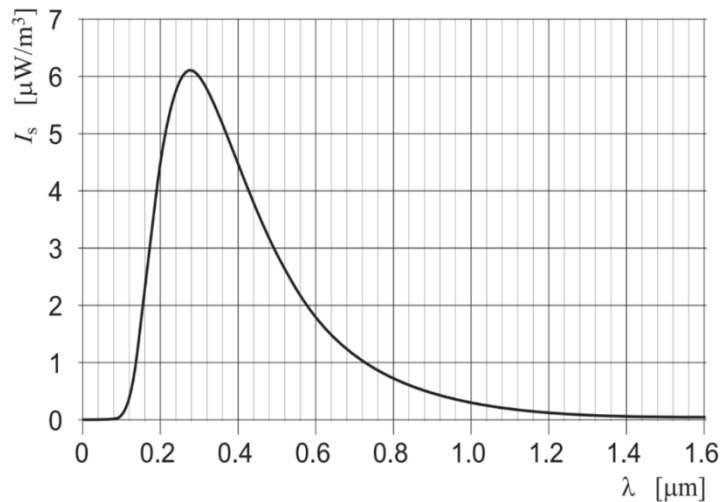
2. Свјетлост, настала пражњењем у цијеви у којој се налази водоник, пада на оптичку решетку константе $d = 1.2 \cdot 10^{-6}\text{m}$. У којем интервалу углова се могу видјети све линије Балмерове серије у дифракционом спектру првог реда? Износ Ридбергове константе је $1.097 \cdot 10^7 \frac{1}{\text{m}}$.

3. У овом задатку бавићемо се звијездама и њиховим спектрима.

(а) Теоријски физичар *Subrahmanyan Chandrasekhar* први је сугерисао да бијеле патуљасте звијезде имају горњу границу своје масе која је дата са $M_{limit} = k\sqrt{3\pi} \left(\frac{\hbar c}{G}\right)^a \left(\frac{1}{\mu_e m_H}\right)^2$, гдје су k и μ_e бездимензионални, m_H је маса једног водониковог атома, $\hbar$ је редукована Планкова константа, c је брзина свјетлости у вакууму, а G универзална гравитациона константа. За наведену граничну вриједност масе добио је Нобелову награду 1983. године. Димензионалном анализом одредите вриједност a .

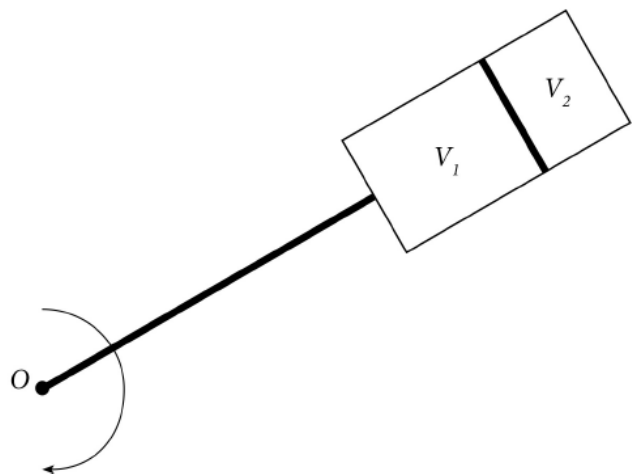
(б) Винова емпиријска формула за расподјелу енергије у спектру црног тијела има облик $E(\lambda, T) = \frac{C_1}{\lambda^5} e^{-\frac{C_2}{\lambda T}}$, гдје су C_1 и C_2 константе. Полазећи од дате формуле извести Винов закон помијерања и узимајући да је $C_2 = 1.4388 \cdot 10^{-2} \text{K} \cdot \text{m}$ одредити Винову константу.

(в) Уколико је на слици 2 приказан спектар звијезде, на основу Виновог закона помијерања одредити њену апсолутну температуру.

слика 2

4. Дугачка шипка је причвршћена за мали цилиндар који ротира сталном угаоном брзином $\omega = 20 \frac{\text{rad}}{\text{s}}$ у хоризонталној равни око осе која пролази кроз крај шипке O (слика 3). У цилиндру се налази ваздух и он је подијељен клипом масе $m = 490\text{g}$ и површине попречног пресека $S = 100\text{cm}^2$. При ротацији растојање од тачке O до центра клипа износи $r = 1.36\text{m}$. Колики је однос запремина $\frac{V_1}{V_2}$ ваздуха у цилиндру током ротације, ако знамо да су у одсуству ротације запремине једнаке, као и притисци који износе $p_0 = 1.1 \cdot 10^5 \text{Pa}$? Сматрати да је температура ваздуха константна, те да је трење клипа са зидовима цилиндра занемарљиво.

слика 3

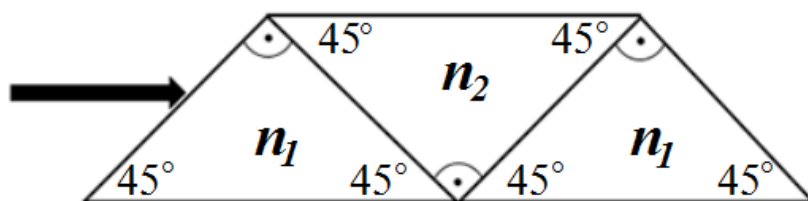
5. Оптички систем сачињавају три тростране правоугаоне призме направљене од материјала индекса преламања n_1 и n_2 (слика 4). Када се монохроматски сноп жуте свјетлости хоризонталног правца усмјери на оптички систем зрак жуте свјетлости задржава хоризонталан правац при проласку кроз централну призму, а и након што прође кроз све три призме такође има хоризонталан правац. За таласну дужину жуте свјетлости индекс преламања прве и треће призме је $n_{1\lambda} = 1.506$.

(а) Одредити индекс преламања $n_{2\lambda}$ централне призме за жуту свјетлост.

(б) За љубичасту свјетлост индекс преламања прве и треће призме је $n_{1lj} = 1.525$, а централне $n_{2lj} = 1.944$. За црвену свјетлост индекс преламања прве и треће призме је $n_{1c} = 1.494$, а централне $n_{2c} = 1.851$.

Одредити углове за које на излазу из оптичког система зрак љубичасте свјетлости и зрак црвене свјетлости одступају од хоризонталног правца уколико упадају на оптички систем са хоризонталним правцем као на слици 4.

Призме су смјештене у ваздушну средину индекса преламања $n_v = 1$.

слика 4

Задатке припремио: мр Бојан Ковачевић, ПМФ Бања Лука

Рецензент: проф.др Душанка Марчетић, ПМФ Бања Лука

РЈЕШЕЊА ЗАДАТАКА ЗА IV РАЗРЕД

1. Уведимо ознаку $|OA| = x$ и обиљежимо са V запремину кугле.

За случај када је тег масе m_1 овјешан о тачку В и половина запремине кугле потопљена у уље услов равнотеже полуге даје:

$$m_1 g l_1 = \rho_{Al} V g x - \rho_u \frac{V}{2} g x \Rightarrow m_1 l_1 = V x (\rho_{Al} - \frac{\rho_u}{2}). \quad (*)$$

$$(a) m_1 g l = \rho_{Al} V g x - \rho_v \frac{V}{2} g x \Rightarrow m_1 l = V x (\rho_{Al} - \frac{\rho_v}{2}). \quad (**)$$

Дијелењем једначина (**) и (*) добија се

$$l = l_1 \cdot \frac{\rho_{Al} - \frac{\rho_v}{2}}{\rho_{Al} - \frac{\rho_u}{2}}, l \approx 47.8 \text{ cm}.$$

(б) Када је тег масе m_2 окачен о лијеви крај полуге (тачка С), а половина запремине кугле је потопљена у воду услов равнотеже полуге ће бити:

$$m_2 g l_2 = \rho_{Al} V g x - \rho_v \frac{V}{2} g x \Rightarrow m_2 l_2 = V x (\rho_{Al} - \frac{\rho_v}{2}). \quad (***)$$

Дијелењем једначина (***) и (*) добија се

$$\frac{m_2 l_2}{m_1 l_1} = \frac{\rho_{Al} - \frac{\rho_v}{2}}{\rho_{Al} - \frac{\rho_u}{2}} \Rightarrow m_2 = m_1 \frac{l_1}{l_2} \frac{\rho_{Al} - \frac{\rho_v}{2}}{\rho_{Al} - \frac{\rho_u}{2}}, m_2 = 1 \text{ kg} \text{ (вриједност масе } m_2 \text{ може се одредити и дијелењем једначина (***) и (**)).}$$

2. Балмерова серија настаје када електрони у атому водоника прелазе са виших енергијских нивоа на други.

Највећа таласна дужина у Балмеровој серији одговара прелазу са трећег енергијског нивоа:

$$\frac{1}{\lambda_{max}} = R \left(\frac{1}{2^2} - \frac{1}{3^2} \right), \lambda_{max} = 656 \text{ nm}.$$

За најмању таласну дужину у Балмеровој серији вриједи:

$$\frac{1}{\lambda_{min}} = R \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\frac{1}{2^2} - \frac{1}{n^2} \right), \lambda_{min} = 365 \text{ nm}.$$

Из услова за дифракциони максимум првог реда $d \sin \theta = \lambda$ слиједи $\theta = \arcsin \left(\frac{\lambda}{d} \right)$, те је

$$\theta_{max} = \arcsin \left(\frac{\lambda_{max}}{d} \right), \theta_{max} = 33.14^\circ,$$

$$\theta_{min} = \arcsin \left(\frac{\lambda_{min}}{d} \right), \theta_{min} = 17.71^\circ.$$

3. (а) Вриједност a се може наћи на следећи начин:

$$kg = \left(\frac{J \cdot s \cdot \frac{m}{s}}{N \cdot \frac{m^2}{kg^2}} \right)^a \frac{1}{(kg)^2},$$

$$N = \frac{kg \cdot m}{s^2}, J = \frac{kg \cdot m^2}{s^2},$$

$$kg = \left(\frac{\left(\frac{kg \cdot m^2}{s^2} \cdot s \cdot \frac{m}{s} \right)^a}{\frac{kg \cdot m}{s^2} \cdot \frac{m^2}{kg^2}} \right) \frac{1}{(kg)^2} \Rightarrow a = \frac{3}{2}.$$

(б) Винов закон помијерања односи се на таласну дужину λ_{max} којој одговара максимум емисионе моћи и која се може одредити изједначавањем првог извода по λ функције $E(\lambda, T)$ тј. $E'(\lambda, T) = -5 \frac{c_1}{\lambda^6} e^{-\frac{c_2}{\lambda T}} + \frac{c_1}{\lambda^5} \frac{c_2}{\lambda^2 T} e^{-\frac{c_2}{\lambda T}}$ са нулом:

$$\frac{c_1}{\lambda_{max}^7 T} e^{-\frac{c_2}{\lambda_{max} T}} (-5\lambda_{max} T + c_2) = 0.$$

Последњи израз је једнак нули за $5\lambda_{max} T = c_2$, тј. за $\lambda_{max} = \frac{c_2}{5T} = \frac{b}{T}$, гдје је $b = \frac{c_2}{5}$, $b = 2.8776 \cdot 10^{-3} \text{K} \cdot \text{m}$.

(в) Са графикана је таласна дужина која одговара максимуму криве $\lambda_{max} = 0.28 \mu\text{m}$. Према Виновом закону $T = \frac{b}{\lambda_{max}}$, $T = 1.03 \cdot 10^4 \text{K}$.

4. Нека су притисци p_1 и p_2 у дијеловима цилиндра са запреминама V_1 и V_2 респективно. При ротацији система клип је под дејством сила у хоризонталној равни за које вриједи

$$m\omega^2 r = p_2 S - p_1 S.$$

Према Бојл-Мариотовом закону је

$$p_1 V_1 = p_0 V_0 \Rightarrow p_1 = \frac{p_0 V_0}{V_1},$$

$$p_2 V_2 = p_0 V_0 \Rightarrow p_2 = \frac{p_0 V_0}{V_2},$$

па вриједи $m\omega^2 r = p_0 V_0 S \left(\frac{1}{V_2} - \frac{1}{V_1} \right)$.

Такође вриједи $V_1 + V_2 = 2V_0 \Rightarrow V_0 = \frac{V_1 + V_2}{2}$, те се добија

$$\frac{2m\omega^2 r}{p_0 S} = \frac{V_1}{V_2} - \frac{V_2}{V_1}.$$

Преуређењем последњег израза добија се квадратна једначина облика

$$\left(\frac{V_1}{V_2} \right)^2 - \frac{2m\omega^2 r}{p_0 S} \left(\frac{V_1}{V_2} \right) - 1 = 0.$$

Квадратна једначина, генерално, има два рјешења

$$\frac{v_1}{v_2} = \frac{\frac{2m\omega^2 r}{p_0 S} \pm \sqrt{\left(\frac{2m\omega^2 r}{p_0 S}\right)^2 + 4}}{2}.$$

Међутим, овдје само позитивно рјешење има физичког смисла

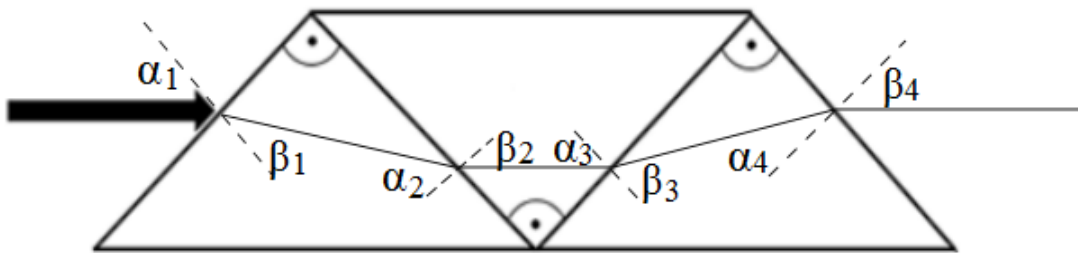
$$\frac{v_1}{v_2} = \frac{m\omega^2 r}{p_0 S} + \sqrt{\left(\frac{m\omega^2 r}{p_0 S}\right)^2 + 1},$$

што даје

$$\frac{v_1}{v_2} = 1.27.$$

5. (а) Индекс преламања n_{2z} централне призме за жуту свјетлост може се одредити из $n_{2z} = \frac{n_{1z} \cdot \sin \alpha_2}{\sin \beta_2}$ (слика) уколико су познате вриједности углова α_2 и β_2 . Уочава се да је $\beta_2 = 45^\circ$, док се вриједност α_2 може одредити из $\alpha_2 = 90^\circ - \beta_1$ уколико се претходно одреди вриједност β_1 .

За β_1 на основу закона преламања $n_v \sin \alpha_1 = n_{1z} \sin \beta_1$ и $\alpha_1 = 45^\circ$ добија се $\beta_1 = 28^\circ$ те је $\alpha_2 = 62^\circ$ и коначно $n_{2z} = 1.881$.

слика

(б)

	α_1	β_1	α_2	β_2	α_3	β_3	α_4	β_4
љубичаста $n_{1lj} = 1.525$ $n_{2lj} = 1.944$	45°	27.6°	62.4°	44°	46°	66.5°	23.5°	37.5°
црвена $n_{1c} = 1.494$ $n_{2c} = 1.851$	45°	28.2°	61.8°	45.3°	44.7°	60.6°	29.4°	47.2°

Љубичасти зрак скреће за угао $\theta_{lj} = 45^\circ - 37.5^\circ = 7.5^\circ$ изнад хоризонталног правца, док црвени зрак скреће за угао $\theta_c = 47.2^\circ - 45^\circ = 2.2^\circ$ испод хоризонталног правца.